

4. Бидерманн Г. Энциклопедия символов : [пер. с нем. ; общ. ред и предисл. Свенцицкой И. С.] / Г. Бидерманн – М. : Республика, 1996. – 335 с.

5. Винничук Ю. КНИГА БЕСТІЙ / Юрій Винничук. – Львів : ЛА «ПРАМІДА», 2003. – 292с.

6. Гачев Г. Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр ; [послесловие В. А. Недзведского] / Г. Д. Гачев.– 2-е изд.– М. : Изд-во Моск. ун-та; Изд-во «Флинта». 2008. – 288 с.– (Классика жанра).

7. Керлот Хуан Эдуардо. Словарь символов / Хуан Эдуардо Керлот. – М. : «REFL-book», 1994.– 608 с.

8. Ковач А. Поэтика Достоевского ; [пер. с румынского Е.Логиновой] / А. Ковач. – М. : Водолей Publishers, 2008.– 352 с.

9. Символы, знаки, эмблемы : энциклопедия / [авт.-сост. В. Э. Багдасарян, И. Б. Орлов, В. Л. Телицын ; под общ. ред. В. Л. Телицына. – М. : Локид-Пресс, 2003.– 495 с.

10. Годоров Ц. Походження жанрів / Цветан Годоров // Поняття літератури та інші есе.– К. : «Києво-Могилянська академія», 2006.– С. 22–40.

11. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / [сост. В. Андреева и др.] – М. : Локид; Миф, 2000.– 576 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2010

I. BURLAKOVA

PECULIARITIES OF DISCOURSE OF SYMBOLISM IN PETRO BALEY'S NOVELLA "THE MASTER"

The aim of the research is to study peculiarities of poetics of the novella "The Master" written by a little-known representative of the wall period P. Baley. In the article is substantiated the thesis on the dominance of symbolist aesthetics against the synthetic artistic thinking of the author. This dominant appears in allegorical symbolic images which activate associative perception of the text as a story of the author's spiritual and emotional experience. The novella is composed of impressionistically coloured reflections, dreamed pictures, archetype characters and active sensual perception of reality by the lyric hero.

Key words: symbolist aesthetics, archetype character, symbolic imag.

УДК 82:37.017.92(045)

Володимир ВАРЕНКО

ПОШУКИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ В ЦИКЛІ «ПАРАНЕТІКОН» ЗБІРКИ «МІЙ ІЗМАРАГД» І. ФРАНКА

Статтю присвячено дослідженню проблеми використання християнських моральних цінностей в циклі «Паранетікон» збірки «Мій Ізмарагд» І. Франка, його морально-етичній філософії. Аналіз поезій циклу свідчить, що духовно-моральний ідеал поета багато в чому співпадає з християнським моральним ідеалом, хоча І. Франко в багатьох випадках виявляє своє бачення моральних, загальнолюдських цінностей і чеснот.

Ключові слова: духовність, мораль, християнські моральні цінності, ідеал, афоризм, паралелізм.

Сучасне прочитання творів І. Франка, розуміння його поетичного кредо, його творчого генію значно різняться від вульгаризованого «радянського» споглядання на нього як на винятково «революційного», «войовничого атеїста». Збірка «Мій Ізмарагд», що побачила світ у 1897 році, зокрема, цикл «Паранетікон», що входить до неї, яскраво ілюструє цю невідповідність. У староруській літературі «Ізмарагдами» називали збірки статей та притч морального характеру, в яких читач знаходив відповідь на ті чи інші питання повсякденного життя. На думку радянських літературознавців, у збірці, «використовуючи теми та сюжети із стародавніх, у тому числі і старохристиянських джерел, він виступав з непримиренною критикою «черствосердної» моралі християнства» [2, т.1, с.14]. Приблизно такі ж погляди відстоюють деякі сучасні дослідники творчості І. Франка. Чи так це насправді?

Для розуміння поетичного феномену І. Франка слід неупереджено заглибитись не тільки в першодруки поета, джерела його творчості, в тому числі і Святе Письмо, але й звернути увагу на авторську передмову до збірки, яка багато що доводить і прояснює. Так, у передмові Франко зазначає: «...правдива поезія мусить бути завжди моральною» [1, т. 2, с. 180]. І далі: «Я бажав зробити свою збірку наскрізь моральною. ...*На чужу основу я накладав свої власні узорю*» [курсив наш. – В. В.] [1, т. 2, с. 180]. Чи не в останніх словах Франка ключ до розуміння його морально-етичних цінностей, релігійності? Як бачимо, на моральні сентенції старохристиянських джерел, Біблії, автор накладає власне бачення, власні погляди,

вибудовує власну, Франкову морально-етичну філософію, яка своєю основою і принципами все ж ніяк не суперечить Святому Письму і християнській моралі. І. Франко прагне, щоб у душу його читача упала хоч крапля «доброти, лагідности, толеранції не тільки для відмінних поглядів і вірувань, але навіть для людських блудів, і похибок, і прогріхів» [1, т 2, с. 181].

Релігійність Франка «нестандартна», «нетрадиційна», не така як «коліноприклонна, поклонобийна та черствосердна моральність багатьох стовпів церкви, покликаних та непокликаних обранців релігії» [Там же], а базується на «Божеському в людським тілі», і це він вважав основним у релігійності людини.

«Значна часть помічених тут віршів – то правдиві Schmerzenskinder», – пише Франко, – Діти болю.» [1, т. 2, с. 180]. Звертаємо увагу на той факт, який чомусь замовчується дослідниками, що збірка «Мій Ізмарagd» вийшла відразу ж після гіркої та сумної збірки «Зів'яле листя» і очевидно, автор ще й сам не абстрагувався, «не відійшов» як то кажуть, від тих складних особистих колізій і випробувань, які йому приготувало життя. На що є пряма вказівка в передмові: «Може, сей мій фізичний і духовний стан відбився й на фізіономії сеї книжки. В хворобі чоловік потребує, щоби з ним обходились м'яко, лагідно, та й сам робиться м'яким, та лагідним, та толерантним. Його обхапує глибоке, ніжне чуття, бажання любити, дякувати когось, тулитися до когось з довір'ям, як дитина до батька. Не знаю, наскільки ясно відбилося те чуття в отсій книжці, та знаю, що я бажав зробити її книжкою наскрізь моральною» [Там же].

Отже, моральна ідея пронизує всі двадцять чотири поезії «Паранетікону». Як і подальші поезії, вони майже суспіль автологічні, що, однак, не заважає їм звучати афористично. Афористичність органічно пов'язана з ідейним завданням збірки оригінально, по-новаторськи переказати моральні науки предків.

У першому вірші «Паранетікону» йдеться про «багача», який зготував «славний обід» – «наїдки найдобріні і напитки» – та запросив на цей обід самого царя:

А солі не додав до страв, –
Які ж із них пожитки? [3, с. 176]

Образ «солі» символічний. Згадаймо Євангельське, Христове: «Ви сіль землі».

Далі йде образ людини, що наклала «печатю на серце» і живе лише для себе. Така людина «не приблизиться на п'ядь до Бога без любові». Все марне на цьому світі без любові. Таке життєве кредо Франка і основоположний постулат його морально-етичної філософії. Як не згадати відомі слова апостола Павла з його «Першого послання» до коринтян. Чеснота, труд, молитва, піст, жертва, тривога – усе марне без любові до ближнього:

Одна любов з них зробить скарб цінний

Перед престолом Бога [3, с. 177].

Тема любові продовжується у другому вірші. Автор подає своє глибоке розуміння Євангельської заповіді: «Любіте ворогів своїх». «Не слід усякого любити без розбору», – така «зав'язка» ідеї вірша. Немає заслуги в любові «до брата, друга». Це сама по собі органічна потреба людини. Але Господь сказав: «А ви любіте своїх ворогів». І глибший висновок, у якому відобразилася сама суть Франкового сприйняття Євангелія. Господь:

Не мовив: «Моїх ворогів любіте!»

Оце, брати, ви добре розумійте,

Що ворог Божий, ворог правди й волі

Не варт любові вашої ніколи [3, с. 177].

У третьому вірші циклу маємо суцільну автологію. Піст, молитва без добрих вчинків, без діл – річ марна. Основна ідея вірша висловлена у рядку: «А без добрих вчинків духом умирати». Звернемо увагу на анафористичні запитання у кількох дистихах («І який пожиток...» чи «І яка заслуга...»), чим підкреслюється афористичність вірша і категоричність моральної науки.

У IV вірші стверджується ідея, яку ми теж знаємо із релігійного вчення: «Голос Народу – голос Божий». «Приймай потіху і науки з простих уст», – вчить Франко.

Вірш V має назву «Багач» і складається з двох частин. Ідея вірша – осуд фарисейства. Багач поставив свічку у церкві, але скривдив убогого – «свічка погасла». Багач дав милостиню, та його слуги, пасучи волів, стоптали ниву убогого сусіда. Знаходимо таке звернення до багача:

Глухий! Ти Бога здурити гадася

сим датком мізерним, –

Кривда ж твоя наче грім,

супроти тебе гримить! [3, с. 178].

У Святій Літургії є молитва, щоб Господь уберігав нас від гніву. Цей мотив становить ідейно-моральну основу наступного вірша. Він будується за паралелізмом (гнів – се огонь, чим більше докладаєш дров, тим цей огонь сильніший; моряки під час бурі все скидають з корабля, а потім гірко тужать за втраченим). І моральний висновок:

Так і гнівний у лютому розпалі
Не тямить, що здорове, що боляче;
А гнів мине, – згадавши, що накоїв,
Запізно плаче [3, с.178].

Похвала мудрості – так можна б назвати VIII вірш циклу. Афористично звучить вже перший (автологічний) рядок: «Немає друга понад мудрість». Останній катрен (теж, по суті, автологічний) остаточно стверджує – у паралельному ряді – основну ідею:

Без неї все життя пустиня,
Так, як пустий без друга шлях,
І як твій дім пустий без сина,
І як пустий дурного страх [3, с.179].

Як бачимо, тут порушується ще одна екзистенційна проблема. Проблема страху людини «без мудрості», без віри і синтезу.

IX вірш закликає до самовладання – «Сам над собою запануй, то запануєш над людьми». Однак не до влади над людьми закликає поет. Бути самодостатнім, знати мету власного життя - така його світоглядна засада. Автологічне звернення до читача завершується наступною наукою:

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясно ціль пізнай,
До неї просто поспішай [3, с.179].

Анафора (однаково починаються всі п'ять строф-катренів) X вірша підкреслює його ідею. Краще один день прожити «у чесноті, в думках святих, у розумі, у праці, в чеснім змаганні», ніж сто літ «безчесно, непоздержливо, без розуму блукаючи, ліниво, без енергії, премудрості не знаючи». В автологічних рядках вірша висловлюється заклик пізнати «праведний закон», думати і дбати про завершеність земного шляху. Життя за «праведним законом» - це життя цілеспрямоване, виповнене праведним трудом, життя духовне, свідоме свого призначення.

Наступний (XI вірш) не містить тропів. У ньому стверджується ідея людяності. Людина не повинна віддаватися почуттям лютості, гніву, злоби. Вірш автологічний, однак компонент паралелізму в ньому теж присутній. Зіставляється людина і звір (худоба):

Хоч від хліба здержусь,
А лютою, серджусь,
То яка ж моя віра?
Чим я ліпший від звіра? [3, с.180].

У XII вірші порушується жіноча тема: зовнішня краса жінки та її духовна краса. Так, «як сережки золотії В ніздрях бурої свині» (знову своєрідний паралелізм), «так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні». Ідея вірша у ствердженні жіночої ширості, високості душі жінки.

Суцільно автологічно структурується XIII вірш, який є поетичною обробкою відомого сюжету про жінку, що втопилася, але у свідомості свого чоловіка через власну упертість попливла проти течії ріки.

Автологічний заклик «В світі праведно жить» – це зміст XIV вірша. Праведність, за Франком, – одна з найбільших і найважливіших християнських чеснот:

Не бажай ти умом
Понад світом кружить;
А скоріш завізьмись
В світі праведно жить [3, с.181].

«Страшніша гадюки людина лиха!» – така ідея XV вірша. Тому не слід робити добро лихій людині, бо «вона тебе вмотає гірше в сіль».

Осуд пустослів'я маємо в наступній поезії. Є цвіт без запаху і є слова «пусті», після яких не йдуть добрі вчинки. Є цвіт «барвистий і запашний» (тут маємо певний відступ від автології) і є слова «гарні та плідні», за якими йде сповнення сказаного.

Через паралелізми-порівняння (не метафоричні в цілому) викристалізовується висновок XVII вірша:

Як висохли води,
То пощо там мости будуєш?
Як юність минула,
То пощо з дівками жартуєш? [3, с. 181].

Все в цьому світі потрібно робити своєчасно і в тому прихована велика мудрість віків – переконує поет.

Не чинити «невинному» зла, бо воно впаде на зловмисника – такий висновок XVIII поезії. Хіба це не християнські постулати? Саме так.

Наступний вірш І. Франко присвятив найважливішій проблемі – правильному, християнському вихованню своїх дітей. Афористичний вираз «Ворог батько, ворог мати, що не вчили сина» сповнений глибокої тривоги поета за майбутнє наших дітей. Висновок однозначний:

Як між павами ворона
Поваги немає,
Так невчений в товаристві
Голову схиляє [3, с.182]

Ідея XX вірша позначена суперечністю. Мудреця Франко порівнює з бджолою, яка висисає «сік солодкий» з квітів, не позбавляючи їх барв і запаху. А мудрець

Що хто зробить чи не зробить,
Зле чи добре, він не дбає,
Лиш про власні діла дбає,
Злий чи добрий їх кінець [3; с.182].

Як бачимо, ця ідея якоюсь мірою протистоїть загальному морально-етичному спрямуванню «Ізмарагду». Однак таке екзистенційне явище існує, подібний тип «мудреця», наблизений до аскета, серед людей існує.

Хто надто багато уваги приділяв «земному» з його «квітками», той піде з життя, «не осягнувши, що бажав» (XXI поезія). Іван Франко, як знаємо, написав поему «Іван Вишенський», у якій показав перемогу патріотичного почуття над аскетичним.

У XXII вірші «Паренетікону» маємо осуд аскетизму, викликаного чи зумовленого прагненням відійти від світу, шукаючи

Не праці, але сну,
Не посту, а страв много,
Не служби божої,
А служби тіла свого [3, с.182].

Зовнішня, отже, лицемірна віра такого ченця. Його «аскетизм» наскрізь фальшивий:

Волів би віри він
Зректись, се менший гріх,
Ніж віру сю весь вік
Отак давать на сміх [3; с. 182].

Такий «чернечий» стан – явище відоме, і ця тема не раз виникала в світовій літературі. Згадаймо хоча б «Декамерон» Дж.Боккаччо чи повість І. Нечуя-Левицького «Афонський пройдисвіт». Тема чернецтва продовжується в наступному вірші, але вже в іншому, можна сказати, протилежному ракурсі.

Вірш XXIII будується у звичному – паралельно-порівняльному плані:

Як риба без води
На суші швидко гине,
Так пропада чернець,
Що монастир покине [3, с. 182].

Проте автологічно будується висновок: чернець, що

Виломлюєсь із власті,
Не тіло, але душу вморить [3, с.183].

Чернець, який покине монастир, подібний до риби, викиненої на сушу або до «запортка» (!), «потвореного» із яйця, коли із свого місця пішла квочка.

І нарешті, останній вірш «Паранетікона». Він не позначений жодним тропом, але є своєрідним підсумком всього циклу. Філософічність поезії Франка передбачає її певну декларативність: у першій частині життя слід здобувати знання, в другій – достаток. Та життя мусить відзначатися чесністю:

А в третій чвертині життя
Хто чесним не був,
Той скаже в четвертій: «Бодай
Я в світі не був!» [3, с.183].

В останньому вірші тема багатства («майна») продовжена: і «знання», і «майно» мають бути підґрунтям чесного, праведного буття людини на Землі.

Отже, як бачимо, І. Франко в циклі «Паранетікон» виявив свою глибоку релігійність, органічне сприйняття Святого Письма, проте як справжній майстер художнього слова, він не сліпо декларує християнські догми, а вміло інтерпретує християнські цінності, надаючи їм «власних узорів». Від цього збірка «Мій Измарагд» тільки вирає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І. Збір. тв. : у 50 т. – К., 1976–1986.

2. Франко І. Я. Твори в 2-х томах. – Т.1. – К.: Дніпро, 1981. – 533с.

3. Слово благовісту : антологія української релігійної поезії – Львів : Світ, 1999. – 784 с.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2010

V. VARENKO

SEARCH FOR A SPIRITUAL AND MORAL IDEAL IN IVAN FRANKO'S «PARANETIKON» CYCLE («MIY IZMARAGD» POETIC COLLECTION)

The article analyses the use of Christian moral values in Ivan Franko's «Paranetikon» cycle («Miy Izmaragd» poetic collection) and its moral and ethic philosophy. The analysis of the poems shows that the poet's spiritual and moral ideal to a great extent coincides with the moral ideal of Christianity, though in many cases Ivan Franko reveals his personal understanding of universal human moral values and virtues.

Key word: spirituality, morality, Christian moral values, ideal, aphorism, parallelism, comparison.

УДК 821.161.2(045)

Надія ГАСВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ АРХИПА ТЕСЛЕНКА

В статті йдеться про малу прозу А.Тесленка. Акцентується увага на своєрідності поетики оповідань письменника.

Ключові слова: хронотоп, епізод, монолог-розповідь, психологізм, емоційність, монолог.

У своїй автобіографії А.Тесленко згадував, що літературну творчість розпочав рано, це здебільшого були відгуки на прочитане. «Любив я писати статейки... на зразок тих, що учив» (оповідання «Що б з мене було?»). Вже ранні твори А. Тесленка одразу ж привернули увагу своєрідністю оповіді, пластичністю художнього малюнка, ліризмом, багатством мовних інтонацій, щирістю діалогу оповідача-письменника з читачем. Оповідач А. Тесленка – це молодий демократично настроєний селянин, не лише тонкий спостерігач, а й активний учасник події, про яку розповідає.